

РАЗВИЈАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА И УНАПРЕЂИВАЊЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА (ОБЛАСТ: УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ)

Резиме: Законска регулатива и национални документи креирали су промене у обавезном, основношколском образовању, доносећи новине у програмирању и остваривању школских програма, али и у параметрима самовредновања и вредновања рада школа. Међутим, наставници још увек нису довољно информисани о захтевима савремене концепције обавезног образовања и промени образовне парадигме, нити добијају адекватну подршку када је стручно усавршавање у питању. Доминира традиционална настава *cathedra* (фронтални облик, монолошка метода), без савремених наставних облика, метода, техника и средстава рада. Говорна култура младих је све слабија, што је последица лошег утицаја медија и тзв. јавног језика, електронских средстава комуникације, али и неинвентивне наставе. Рад говори о томе да је неопходно: развијати језичке компетенције наставника и ученика, унапређивати стручно усавршавање наставника, осавремењивати академске програме, иновирати наставу српског језика и развијати стандарде усменог изражавања.

Кључне речи: језичке компетенције, образовни стандарди, иновирање наставе, усмено изражавање, утицај медија и електронске комуникације

1. Говорна култура као део опште културе

Дефиниција по којој је говор језик у акцијијасно указује на чињеницу да се говорна култура и вештина комуникације не могу свести само на део школских програма (курукулума), јер је реч о активности која подразумева целоживотно учење и јасну националну стратегију. Говорна култура је део опште културе и потврда националног бића. Културна и симболичка функција језика, на основу којих се језиком одређује и политички статус заједнице, добро су познате свим земљама у окружењу, чији језици почивају на некадашњем српскохрватском или хрватскосрпском језику, и то до те мере да се и насилно у појединачне, националне идиоме, односно језике бивше државне и језичке заједнице, уносе архаичне или нове, за дате потребе сковане граматичке форме, како би се нагласила разлика између црногорског, бошњачког, хрватског и српског језика. Тачније, како би се нагласила различитост у односу на српски језички стандард.

А каква је ситуација код нас? Каква је и колика је наша брига о нашем језику? Оснивање Националног већа за српски језик и писмо у XXI веку, 2002. године, и потписивање Повеље о српском језику и писму у XXI веку пробудило је наду и веру у то да и код нас постоји свест о значају неговања и развијања српског језика, као и наглашена потреба за поштовањем ћириличног писма. Међутим, довољно је и летимично погледати на сајт овог стручног тела и закључити колико је оно подржано (обратити пажњу на то из које године су последње „новости“) и колико је прихваћено и утицајно.

Овај рад не почива на унапред осмишљеном, тематском истраживању већ је настао на основу вишегодишњег рада у образовном систему. Он из угла вредновања рада основних и средњих школа и увида у потешкоће са којима се свакодневно суочавају наставници у настојању да испуне своје законске обавезе и реализују школске програме, указује на нужне правце реформе универзитета, али и друштва у целини. Ни школе ни универзитети не могу да сачувају језик од „лингвистичке глобализације“, односно претераног и накардног утицаја енглеског језика и свих других лоших утицаја, без јасне националне стратегије и опште друштвене бриге. Ако желимо да имамо утицаја на будуће норме, морамо разумети промене које се тренутно дешавају у језику, јер само тако можемо спречити ученике да „лајкују, хејтују, даунлодују, бирају супер аутфите и ацесоаре“ и заборављају лепоту сопственог језика.

У свакодневном животу све уочљивије је постојање новог жаргона популарно названог англосрпски језик или срблиш, уз доминацију не само латиничног писма већ и енглеских речи и израза, посебно у називима тзв. привредних субјеката. То више није само појава препознатљива у говору Срба из дијаспоре већ, нажалост, и језичко помодарство присутно у говору младих људи, посебно из урбаних средина. Оно што додатно плаши јесте и чињеница да је много помодних, англосрпских речи и у медијима, односно у јавном говору. Водитеље појединих забавних телевизијских емисија и њихове госте¹ готово да не можемо ни разумети због мноштва посрбљених енглеских речи којима, ваљда, желе да покажу како су „ин“ или „у тренду“, што уз бројне реторске шумове, огрешења о норме и недопустиву фамилијарност при разговору са гостима, ствара утисак да меродавне институције, међу којима су и универзитети, немају јасну стратегију развоја језичког стандарда и борбе против супстандардних језичких појава у медијском говору.

Додатна отежавајућа околност јесте масовна и честа употреба савремених средстава електронске комуникације, која под плаштом језичке економичности и информатичких слобода толерише, а заправо подстиче, разне неправилности у писаној комуникацији које се директно преливају и у свакодневни говор, а потом негативно утичу и на говорне ситуације које подразуме-

¹ Као што је, на пример, емисија о „шопинголичаркама“, уз бројне друге на свим телевизијама, али посебно на РТВ Пинк, која је једна од најгледанијих телевизија уз јавни сервис, па, према томе, и једна од најодговорнијих медијских кућа када је у питању суноврат језичке, и не само језичке, културе.

мевају употребу стандардног језика. Иако постоје информатичка друштва која се залажу за примену ћириличног писма у електронској комуникацији и нуде применљива информатичка решења, очигледно је да већ постоји формирана навика употребе латиничног писма у средствима електронске комуникације, премда више нема стварних техничких потешкоћа због којих би требало избегавати коришћење ћирилице. Осим језичке економичности, на ружење културе писаног изражавања утиче и чињеница да коришћење дијакритичких знакова у латиничном писму повећава цену поруке у мобилној телефонији. Начин на који се користе слова на мобилним телефонима при писању порука, нажалост, без икакве критичке свести прелива се и у школско писано изражавање (произвољно скраћивање, неправилни облици, неправилно писање или погрешна употреба слова и сл.).

Табела 1 – Део истраживања филолошког одељења Гимназије у Крушевцу, проф. Станислава Арсић²

Електронске скраћенице (изван норме)	Значења
MNG	много
STV	стварно
OZB	озбиљно
KDT (KRD)	кредит
MSM	мислим
UPL	уплатити
BZVZ	безвезе
GMN	гимназија
ZNM	знам
NZM	не знам
NVM	не верујем
NMG	не могу
LJT	љубим те
VTP	волим те пуно
VTNNS	волим те највише на свету
FB	фејсбук
ŠK	школа
POZ (POZZ)	поздравити
ZAB	заборавити
KOMP	компјутер
KAP	капирати
POR	порука
5ak	петак
BRT	brate
VRV	вероватно
OTP	отприлике
NMP	немам појма

² Материјал програма стручног усавршавања „Кажу правилно – неговање говорне културе“.

Спори рад меродавних институција и недостатак финансијских средстава за објављивање капиталних и неопходних дела којима се подстиче примена стандардизованог језика (речници, нормативна граматика, школска издања правописа и др.), доприносе таквој слици стања језика данас која подсећа на ону Вукову мисао о правилима баба-Смиљане. Економска криза условила је и успоравање законом дефинисане обавезе наставника, али и њиховог права, на непрекидно стручно усавршавање и праћење савремених научних сазнања. На снази су тзв. псеудонорме, јер се данас у многим случајевима говори и пише ослањањем на сопствено језичко осећање, мишљење и веровање услед непознавања, непоштовања и незаинтересованости за постојеће норме српског језика. Томе у прилог иде и чињеница да истраживања (нпр. Међународни програм процене ученичких постигнућа, PISA) показују да наши ученици у знатном проценту нису функционално писмени и не умеју да користе приручнике и другу литературу, што значи да су резултати наших ученика у зони ниских постигнућа³. У неформалним разговорима са ученицима лако ћете доћи до сазнања да је њима лакша, прихватљивија и познатија граматика енглеског језика, и да на многа питања у вези са граматиком српског језика одговарају посредно, преко познавања норме енглеског језика. Тај парадокс је, између осталог, условио многа, и писана и говорна, огрешења о норму српског језика. Под утицајем енглеског језика све бројнији су и код нас комерцијални наслови у којима се све речи пишу великим почетним словом, нпр: Воћна Долина, Воћни Нектар, Срећни Новогодишњи Празници и сл.

Осим огрешења о правописну норму, под утицајем страних језика у нашем говору су се већ одомаћиле неправилне конструкције, као што је употреба предлога испред глагола, на пример „за понети“, или конструкције „без да“, а речи као што су „ивент“, „тејст“, „микс“, „супер“, „атач“ и бројне друге, готово да и не осећамо као туђице и модерне варваризме. Не само што поједини глаголски облици више нису у говорној, већ само у књижевној, стилски маркираној употреби (нпр. плусквамперфект и имперфект), већ грешимо и у употреби фреквентних глаголских облика, на пример у употреби футура I: ја ћу да радим, уместо ја ћу радити, не осећајући разлику између тзв. да плус презент конструкције уз модалне глаголе и творбе футура I. При томе, најчешће, ове типичне грешке не чујемо само у говору оних који тек уче језик, већ, најчешће, и у говору наставника и медијском говору. У нашем језику не постоји творба речи по којој би се префикс осамостаљивао и претварао у придев, међутим, веома су популарне тзв. „нај“ награде (!?):

„Иако долази из Грчке која је далеко од добростојеће, ‘Еуробанка ЕФГ’ је освојила ласкаву награду за ‘нај’ допринос на националном нивоу.“⁴

Мада је оваква употреба префикса за грађење суперлатива стављена под наводнике, очигледан је њен негативан утицај на говорну културу, јер

³ Доступно на адреси PISA Србија: <http://www.pisaserbia.org>.

⁴ Признање РТС-у за кампању „Продужи живот“, субота 4. децембар 2010. године, сајт РТС.

је такво скраћивање практично, звучно, занимљиво, па самим тим и лако прихватљиво у разговорном стилу. Проблем је у томе што ученици све мање познају и уочавају разлике у функционалним стилевима, а многи међу њима не разумеју и не знају да објасне употребу наводника као начина графичког обележавања одступања од норме.

Јавни сервис би требало да има највећу одговорност када је стандардни језик у питању, али би и све друге медијске куће законом требало обавезати да говор водитеља и спикера буде културан, култивисан и у складу са нормом српског језика. Иако је за унутрашњост Србије репер језичких промена и норме српског језика управо језик јавног сервиса, РТС-а, на интернету ћете лако пронаћи бројне примере огрешења о норму, реторских шумова и лоше дикције водитеља направљених баш на основу емисија Првог програма Радио-телевизије Србије (најчешће „Београдске хронике“), на пример: <http://www.youtube.com/watch?v=AdjFW1nERPo>, YouTube, Говорне маневодитеља, корисник argesa77(21.11.2008). То, дакако, не значи да се на Радио-телевизији Србије лоше говори. Напротив, у много чему ова медијска кућа је одличан модел, али то значи да је њен утицај највећи, те је стога највећа и њена одговорност када је у питању неговање и писане и говорне културе изражавања.

Без обзира на уређивачку политику и власнички статус медијских корпорација, Говорна култура и/или Основи реторике и беседништва морали би да буду обавезујући испити за рад на радију и телевизији независно од претходног образовања водитеља (уколико водитељи нису академски школовани новинари, требало би да стицање дозволе за рад или лиценце буде условљено савладавањем програма ових испита). Иницијатива за овакав вид борбе за заштиту српског језика и ћириличног писма мора да крене са филолошких факултета да би била научно аргументована и са конкретним програмима стручног оспособљавања и усавршавања. Тек са тако осмишљеним програмима (било последипломских студија, било програма стручног усавршавања), у спрези са активностима других релевантних организација, установа и институција, могло би се очекивати да лaments о језику и апели за спасавање српског језика и ћириличног писма не остану само мртво слово на папиру и тема вербалних дуела сведених на пуко теоретисање и пребацивање кривице и одговорности. Образовни систем сам не може да исправи све криве Дрине друштва у целини – неопходна је удружена активност свих меродавних установа.

Ко у нашем друштву регулише поштовање норме у писању реклама и огласа, назива предузећа, угоститељских и других објеката, менија ресторана, брошура, налепница, флајера и других штампаних материјала разних друштава, клубова, агенција и удружења? Да ли ико при регистрацији привредних субјеката води рачуна о језичкој коректности назива и описа њихових делатности у званичним и рекламним документима? Одговор је одричан, а управо свакодневна присутност погрешно написаних назива и огласа на драстичан начин негативно утиче на културу изражавања ученика. Доказаће-

мо то очигледним примером. Трговачки малопродајни ланац „IDEA“ је својим називом условио језичку грешку која ранијих година није била типична у изражавању ученика, док се сада све чешће јавља, тако да је тешко уверити ученике млађег узраста у то да се именица идеја пише са словом Ј, за разлику од придева идеално или именице идеал, сасвим другачијег значења (раније су проблем изазивале речи као што су фиока, каиш, вијорити).

Било би пожељно да наставници непрекидно упућују ученике на примере из свакодневног живота како би им развијали критичку свест о томе да све што је објављено и јавно не значи и да је коректно и тачно, било у садржини, било у форми. Неопходно је наставнике оснажити у програмирању говорних вежби којима се коригују огрешења о норму у датој језичкој средини, посебно погрешна употреба падежа (мада све чешће можемо да чујемо и наставнике који ученицима говоре да „домаће задатке ураде кући“), употреба дијалектизама, нестандартних облика речи и погрешна акцентуација, како се говорне вежбе у млађим разредима основне школе не би сводиле најчешће на дескрипцију годишњих доба и учење готових фраза (нпр. дескрипције типа одређено годишње доба у мојој улици или моме парку или поглед с мога прозора). То, дакако, не значи да треба одустати од вежби којима се богати лексички фонд најмлађих ученика, развија књижевноуметнички стил изражавања и негују различити облици казивања, али планирање и програмирање говорних вежби не може да буде из године у годину и из генерације у генерацију исто, без икаквих промена, као да смо глуви и слепи за стварност у коју смо уроњени.

При стручно-педагошком надзору могуће је уочити да постоје школе у којима се оперативни планови преписују, нажалост, током више година без икаквог критичког осврта и (само)евалуације и без икаквог ослањања на потребе и могућности конкретног одељења, мада прописани наставни планови, када је српски језик у питању, упућују на сагледавање и разумевање језичких појава и појмова, и то не само историјских већ и савремених. То што се поједине области граматике не изучавају у нижим разредима основне школе, не значи да професори разредне наставе треба да игноришу конкретне потребе својих ученика, и то не само када је ортоепска норма у питању већ и све остале норме (ортографска, морфолошка, лексичка, синтаксичка). Без теоријског апстраховања, са много примера из живота, и наставници у нижим разредима основне школе треба свакодневно да развијају језичке компетенције ученика, програмирајући разноврсне говорне вежбе на основу потешкоћа и потреба конкретног, локалног језичког контекста (тзв. месног говора). Коришћење новина (и штампаних и електронских издања) или графита или аудио-визуелних записа (снимљених реклама, говора, песама) у наставне сврхе јесте добар начин осавремењивања наставе језика, који води ка уздизању културе изражавања свих говорника (индикатори вредновања: употреба савремених наставних средстава, израда наставних материјала са ученицима, већа партиципација ученика у образовно-васпитном процесу).

Уколико наставник говори правилно, ученик на посредан начин, без сложених научних дефиниција, усваја језичке норме и упознаје унутрашње структуре језика. Међутим, истина уме каткад и да заболи. У пракси сусрећемо учитеље и предметне наставнике који говоре нестандардизованим дијалектом или пак с одликама месног говора. Реформа универзитета би требало да доведе и до прецизирања компетенција будућих студената за поједине образовне профиле, при чему би посебну пажњу требало обратити познавању граматике и говорној култури. Осим строже уписне политике (неусловљене социјално-политичким фактором), било би неопходно осавременили и продубити програме српског језика на свим смеровима филолошких факултета (како се не би догађало да професори књижевности не познају граматiku сопственог језика, како не бисмо читали преводе књижевних и других текстова на накарадном српском језику и како не бисмо затварали неке књиге у којима лектори или нису урадили свој посао или, нажалост, ни сами нису поштовали норме свог језика).

Данас као да је најважније питање тзв. родна равноправност у језику, која инсистира на томе да се употребом моционих суфикса нагласи природни род (биолошкиња, саветница и др.), иако је и то питање још увек изван норме и препуштено језичком осећању и личном ставу говорника. Док се меродавне институције баве (помодним) питањем родне равноправности у језику, наш језик, нажалост, страда много дубље. Задатак наставника српског језика је, према томе, непрекидно повезивање прописаних наставних садржаја са социјалним и језичким окружењем ученика, како би се код ученика развијала свест о потреби неговања и заштите стандардног српског језика, уз повезивање градива са стварним животом и развијање функционалног (применљивог) знања.

2. Осавремењивање наставе српског језика и развијање стандарда

Општи стандарди⁵ постигнућа - образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања утврђују следеће области предмета Српски језик: Говорна култура, Вештина читања и разумевања прочитаног, Писано изражавање, Граматика и лексикологија и Књижевност, а Образовни стандарди за крај обавезног образовања, за предметну наставу, области: Вештина читања и разумевања прочитаног, Писано изражавање, Граматика, лексика, народни и књижевни језик и Књижевност, док за пету област - Усмено изражавање, нема јасно дефинисаних стандарда, будући да постојећи стандарди почивају на провери папир-оловка тестом. У наведеном документу, међутим, постоји веома јасна смерница на који начин наставници треба да унапређују говорну културу ученика:

⁵ Видети литературу.

„У образовне стандарде, после одговарајућих испитивања и одређивања нивоа, треба укључити и област УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ. Као основа за дефинисање стандарда у тој области може послужити следећи списак знања и умења: правилно изговара гласове; поштује књижевнојезичку норму у говору; изражајно чита уметнички текст обрађен у настави и изражајно казује научен текст; препричава текст без сажимања или са сажимањем; зна да исприча о стварном или измишљеном догађају, у првом или трећем лицу, поштујући изворну хронологију или ретроспективно; уме усмено да обавести некога о нечему и опише нешто (да усмено сачини експозиторни и дескриптивни текст); уме да учествује у расправи; уме да формулише своје мишљење и да га јавно искаже; и има изграђену културу комуникације (културу сопственог изражавања, као и слушања и поштовања туђег мишљења).“⁶

Јасно је да је за ову област предмета неопходно да ученици, поред наставника, имају и друге говорне моделе, језичке узоре. Међутим, дискутабилно је колико су сви наставници, иако су академски образовани, заиста језички узор, а о говорној (не)култури у свакодневном и јавном животу већ да и не говоримо. Сам по себи, намеће се закључак да образовни систем мора да добије подршку од свих релеватних институција и установа и да се, пре свега, мора регулисати медијски простор, али и све оно што је свакодневно доступно очима и ушима ученика (рекламе, огласи, називи продавница и предузећа, сајтови и портали и сл.). У том смислу, и универзитети морају да се прилагоде стању у друштву и одговоре на савремене образовне потребе. Филолошки факултети не смеју да буду затворени у свој аутономни, академски свет, усмерени искључиво на научни рад већ би требало да буду друштвено одговорни и предузимљиви, посебно када је у питању креирање језичке политике и националне стратегије за заштиту српског језика и ћириличног писма.

Што се наставе српског језика тиче, постоји неколико начина којима се може подстицати говорна култура младих:

1. Применом Правилника о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању у личној евиденцији о праћењу напредовања и оцењивању ученика могуће је континуирано вредновати све области предмета, што значи да би требало раскрстити са праксом да ученик одговара једном у класификационом периоду, а да та оцена у себи садржи оцене из свих области вредновања. Ако смо усмерени на вредновање говорне културе, онда не вреднујемо стриктно познавање чињеница и репродукцију знања већ друге параметре, примерене овој области;

2. Било би пожељно наставу програмирати и мењати према сазнањима добијеним самовредновањем образовно-васпитног рада, али и на основу континуираног праћења потреба и могућности ученика (иницијална тестирања, ученички портфолији, тзв. снимања стања у одређеној области, анализе завршних и других испита и сл.);

3. Требало би што више укључивати ученике у реализацију наставног плана и програма, чиме би се са такозваног класичног, традиционалног мо-

⁶ Образовни стандарди за крај обавезног образовања, ЗУОВ.

дела наставе, у којем доминира фронтални облик рада и монолошка метода, постепено прелазило на савремену образовну парадигму примеренију духу доба и конкретним потребама и сензибилитету ученика (презентације, индивидуални рад, рад у пару и групни рад, израда и представљање дидактичких материјала, коришћење аудио-визуелних средстава у настави, прављење албума и паноа погрешне употребе језика⁷, повезивање наставе са животом и ученичким искуством, коришћење електронских средстава у настави српског језика, прављење мапа ума, употреба савремених техника, примена социодрамских радионица, учење путем открића и проблемска настава, разни формати дебата као начин обраде наставне јединице, тумачење књижевног дела кроз задате улоге и сл.).

4. Тревало би да наставници и ученици заједно, унутар школских програма, креирају посебне програме који би неговали говорну културу, а кроз развојне планове установа ваљало би увести факултативне програме и осавременјивати, у многим срединама замрле, ваннаставне активности (школска телевизија, секције: новинарска, драмска, рецитаторска, лингвистичка) и повезивати програме различитих предмета у посебне програме или ваннаставне активности, чиме би се појачала и тимска сарадња различитих стручних органа (нпр. Интернет у настави књижевности и језика или Српски језик и ћирилично писмо на интернету, Језичка преводилачка радионица – исти текстови на више страних језика и преводи различитих аутора, компаративни приступ и сл.).

Све ово захтева непрекидно стручно усавршавање наставника и системску подршку (и образовну и финансијску).

3. Језичке компетенције наставника

На седници Националног просветног савета одржаној 19. априла 2011. године усвојен је документ Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја⁸. Једна од битних компетенција наставника, без обзира на предмет који предају, јесте и језичка компетенција:

„Наставник треба да се изражава усмено и писмено у складу са правилима српског језика и језика на којем изводи наставу, ради на богаћењу своје језичке културе и језичке културе ученика.“

Наглашавање важности језичке компетенције свих наставника је веома важна одлука која ће, сасвим сигурно, допринети и језичкој култури ученика и лакшем усвајању и примењивању норми стандардног језика. Јер, ако само

⁷ На пример, албум „Лекторско око је заспало“ на профилу програма „Кажи правилно“ <http://www.facebook.com/media/set/?set=a.209346815809703.49625.100002031577792&type=3> и албум „Шта није у реду с овим натписима?“ <http://www.facebook.com/media/set/?set=a.162621473815571.39578.100002031577792&type=1>.

⁸ Видети литературу.

наставник српског језика инсистира на неком језичком правилу, мало је вероватно да ће се одређена неправилност искоренити из говора ученика.

Из угла спољашњег вредновања рада школа поставља се питање на који начин треба приступити вредновању ове компетенције, ако се зна да, нарочито у средњем стручном образовању, раде и наставници који нису школовани на тзв. наставничким факултетима, уз чињеницу да још увек имамо и нестручно заступљену наставу. Такође, знамо да реформа средњег стручног образовања тек треба да уследи, а у постојећем школском програму предмета Српски језик и књижевност доминирају садржаји из књижевности, док се и оно мало граматичких наставних јединица најчешће остварује површно и информативно, понекад само уписивањем у дневник, у корист наставе књижевности. Изузетак су, у том смислу, само филолошке гимназије у којима су књижевност и језик засебни предмети. То значи да једино основно образовање подразумева изучавање норми стандардног језика. Да ли то значи да је за будуће наставнике довољан онај ниво познавања стандардног језика који су досегнули током основног образовања? Очигледно је да је одговор одричан.

Уколико истински бринемо о свом језику, требало би да при реформи средњошколских програма уважимо потребу за раздвајањем наставе књижевности и наставе језика, како би се заиста, у свим образовним профилима и на свим нивоима образовања, ученицима омогућило унапређивање говорне културе и савладавање норми стандардног језика, затим да у реформу високог образовања уведемо Српски језик и културу изражавања као обавезан предмет на свим наставничким факултетима, а да у програму за полагање испита за лиценцу свих наставника и васпитача утврдимо као обавезну и проверу познавања норми стандардног језика, односно вредновање говорне културе будућих наставника.

4. Универзитет и стручно усавршавање наставника

Савремени универзитет би, осим праћења нових научних сазнања, својим програмима требало да подржи увођење нове образовне парадигме и развијање језичких компетенција свих наставника, било повећавањем фонда часова методичке праксе студената, било креирањем додатних и изборних курсева, односно програма сталног стручног усавршавања за наставнике свих предмета. На тај начин би се наставници заиста оснажили за континуирано праћење, самовредновање и вредновање, кориговање, истраживање и анализирање рада и примену савремених средстава, метода, техника и облика рада, односно диференцијацију и индивидуализацију наставе, што је образовни императив савременог доба. Увођењем предмета, или барем изборног курса, Српски језик и култура изражавања на свим наставничким факултетима, унапредиле би се језичке компетенције свих наставника, што би позитивно деловало на развој језичких компетенција ученика.

Према Правилнику о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника наставници имају обавезу да се континуирано стручно усавршавају. Иако према Приручнику за планирање стручног усавршавања и стицања звања наставника, стручних сарадника и васпитача⁹ постоје, поред акредитованих програма, и јасно одређени други облици стручног усавршавања (приказ књиге, промоција, трибина, дебата, научни скуп, конференција и др.), у установи и изван ње, на школском, општинском, окружном, републичком и међудржавном нивоу, чињеница је да управо стручно усавршавање наставника представља најслабију карик у образовно-васпитном процесу. Не постоји ваљан механизам контроле програма сталног стручног усавршавања, а акредитација програма стручног усавршавања почива на правилно попуњеној писаној апликацији, што значи да језички добро уобличен програм може да добије акредитацију чак и ако његова примена у пракси не доводи до планираних исхода. Дискутабилан је начин добијања повратне информације о квалитету реализованог програма стручног усавршавања. Наиме, евалуативни упитник обрађују сами реализатори., што оставља простора, нажалост, и за произвољне корекције или чак попуњавања и исправљања листића. Похађање семинара требало би да прати и примена сазнања са семинара у пракси, најчешће кроз огледну активност и извештавање о реализованој активности, са кратком самоевалуацијом, међутим, та врста везе најчешће не постоји. Већи број програма стручног усавршавања за наставнике српског језика пружа важне и неопходне увиде у нове књижевнонаучне или правописне чињенице, али се осећа недостатак семинара који би пружили дидактичку подршку наставницима српског језика о томе како активно оријентисаном наставом, уз примену савремених средстава, метода, техника и облика рада, конкретно реализовати одређену наставну јединицу у току једног часа у различитим образовним профилима. Искуства са терена показују да има наставника српског језика који не знају и не примењују чак ни различите технике поделе одељења на хомогене и нехомогене групе, односно, код којих рад у пару подразумева искључиво заједнички рад оних ученика који седе у истој клупи, који радионичарски приступ доживљавају као пуку играрију, а индивидуализован начин рада примењују једино ако су приморани на израду индивидуалног образовног плана. Самовредновање је у многим срединама још увек само папиролошка форма, а не конкретан, оперативан начин унапређивања образовно-васпитног рада.

Релевантне високошколске установе требало би, стога, да акредитују и програме којима се подстиче примена савремене образовне парадигме у настави српског језика, а не само да нуде нова интерпретативна и критичка сазнања. Од велике користи било би да се наставницима, уместо предавања, покаже конкретна једночасовна реализација одређене наставне јединице која је у дидактичко-методичком смислу у складу са захтевима савременог образовања. Да би образовање заиста било инклузивно, неопходно је да

⁹ Видети литературу.

наставнички факултети осавремене своје програме у делу који се односи на различите сметње и потешкоће у развоју деце, како би наставницима било лакше да прате напредовање сваког ученика и наставу прилагођавају индивидуалним способностима и потребама ученика на свим нивоима образовања. Такође, академске програме би требало унапредити и у сегменту који се односи на рад са даровитим ученицима (нпр. Mensaproграми). Дакле, свим наставницима, па самим тим и наставницима српског језика и књижевности, неопходна је подршка када је у питању индивидуализација и диференцијација наставе и коришћење савремених наставних средстава.

Наставницима углавном не недостаје теоријског знања, већ се слабости уочавају у практичној реализацији, стога би наставнички факултети требало да уведу много више часова методичке праксе. Оно што већ постоји на неким факултетима, пожељно би било увести у програм свих наставничких факултета, на пример курсеве типа Интернет у настави (одређеног предмета) и Култура изражавања. У том смислу, филолошки факултети би требало да учествују у креирању курсева којима би се на свим наставничким факултетима (а не само на филолошким) неговала говорна култура и познавање српског језичког стандарда. При унапређивању програма, како академских, тако и програма стручног усавршавања, осим праћења нове законске регулативе и сарадње са заводима, било би неопходно да наставнички факултети чвршће сарађују и са просветним саветницима (и спољним сарадницима) из свих школских управа, јер квалитет наставе није у свим срединама и свим условима рада исти. На основу уочених слабих страна при процесу самовредновања школа и спољашњег вредновања, требало би креирати програме стручног усавршавања који би пружили конкретну подршку наставницима и школама на основу њихових очекивања и акционих планова.

Велики проблем представља и недостатак финансијских средстава. Поједине средине добиле су захваљујући сарадњи са страним партнерима (Швајцарска агенција за развој и сарадњу – SDC) регионалне центре за професионални развој запослених у образовању, тако да се стручно усавршавање пребацује на локални ниво (децентрализација). Међутим, наставницима српског језика и књижевности најважнији и најпотребнији програм стручног усавршавања је Зимски семинар Друштва за српски језик и књижевност у Београду. Регионални центри се често воде принципом уштеде, те се вишедневни семинари, посебно чији су аутори и реализатори водећи стручњаци у одређеној области, показују као скуп и ретко се организују (или се организују парцијално, по сегментима).

Угледни и огледни часови, чак и ако се заиста остварују у школама, најчешће су сведени на ниво стручног већа. Недостаје права тимска сарадња стручних већа, а, нажалост, све слабије функционише и сарадња на градском, општинском или окружном нивоу унутар подружница стручних друштава или пак на територији поједине школске управе. Тек смо у фази припреме обуке за менторе (како бисмо на прави начин уводили приправнике у об-

разовно-васпитни рад) и фази припреме обуке за директоре, од чијег руковођења и менаџерских способности зависе све области рада, па и стручно усавршавање запослених у образовању.

Решење се назире у чвршћем повезивању оба завода, ресорног министарства, стручних друштава и факултета, како би се успоставио бољи систем акредитације, али и праћења и вредновања ефеката програма стручног усавршавања. Такође, наставнички факултети би требало да прате све законске промене у образовном систему и да кроз програме својих предмета (посебно методике, дидактике и педагошке психологије) оспособе будуће наставнике за активно оријентисану наставу, већу партиципацију ученика у програмирању и остваривању наставе и учења, диференцијацију и индивидуализацију наставе и коришћење савремених наставних средстава. Уједно, мењајући програме ових предмета, факултети би требало да у складу са датим променама акредитују и програме стручног усавршавања за наставнике који су се школовали пре измена програма и пре доношења законских промена, како би се и њима пружила подршка у праћењу и примени нових научних сазнања и законских решења.

Велика подршка наставничких факултета огледала би се и у бољем осмишљавању интернет презентација, односно сајтова. Наиме, многи наставници живе изван великих средина и није им лако доступна нова методичко-дидактичка литература. У неразвијеним и сиромашним срединама, у којима често књижаре представљају продавнице канцеларијског и школског материјала, са скромним избором лектире, наставницима је интернет једини прозор у науку. Факултетски сајтови јесу информативног карактера, али само из угла будућих или садашњих студената. На њима нема садржаја који би омогућили индивидуално стручно усавршавање наставника. Стога би спискови интернет адреса са литературом у електронском облику или примерима из праксе или записима, који могу да послуже као наставно средство или информативним прегледом нових лингвистичких сазнања и одлука Одбора за стандардизацију језика (по угледу на Пројекат Растко¹⁰) био значајан корак ка осавремењивању образовно-васпитног рада.

Од филолошких факултета би требало да потекну предлози и конкретна решења за уређивање професионалног бављења лектуром. Да ли је за статус лектора, изван академског звања и универзитетске каријере, довољно завршити било који смер и било коју групу на неком од филолошких факултета? Постоје ли специјализације, односно мастер програми који су стриктно усмерени на образовање лектора? Трбало би утврдити стандарде компетенција за професију лектора и увести полагање испита за лиценцу, уз законом дефинисане разлоге који доводе до суспензије и одузимања лиценце, како би се на виши професионални ниво уздигла ова професија и избегао сваки вид дилетантизма, јер на многим штампаним издањима лектура се своди на нечији

¹⁰ *Пројекат Растко* (Електронска библиотека српске културе), Научно друштво за словенске уметности и културе, Београд, доступан на <http://www.rastko.rs/> (област Лингвистика).

потпис на корицама књиге. Од филолошких факултета очекује се покретање иницијативе за уређивање јавног језика, јасним захтевом да свака медијска и издавачка кућа треба да запошљава школоване лекторе (са лиценцом), без обзира да ли је националног, регионалног или локалног карактера, што мора да буде подржано одлуком Владе и сарадњом са свим релеватним установама и институцијама у чијим су надлежностима и јавни сектор и медији, односно јавни језик и брига о српском језику и ћириличном писму уопште.

Осим друштвеног буђења и ангажовања у креирању националне језичке политике, од филолошких факултета се, дакле, превасходно очекује бржи проток савремених научних сазнања, не само ка студентима, већ и ка наставницима и целокупној јавности, креирањем корисних образовних портала (по уледу на „Правопас“ - пројекат „Политике“ и Министарства културе РС, доступан на <http://www.pravoras.rs>), „Пројекат Растко“, „Креативну школу“ или образовни програм „Партнер у учењу“) и акредитовањем практичних (оперативних) програма стручног усавршавања.

Литература

- Арсиф С. и Ковачевић Микић Д. 2010. година Приручник „Кажи правилно – неговање говорне културе“ (необјављен, радни материјали), Каталог програма сталног стручног усавршавања и стицања звања наставника, васпитача, стручних сарадника и директора, број 008, ЗУОВ, Београд..
- Лајовић Б. и сарадници, 2009. Приручник за планирање стручног усавршавања и напредовања, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд.

Прилози са интернета

- Национално веће за српски језик и писмо, доступно на <http://www.jezik.org>.
- Образовни стандарди за крај обавезног образовања, 2009. Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања и Министарство просвете и науке, Београд, доступно и у електронској форми на адреси <http://www.nps.gov.rs> (документа).
- Општи стандарди постигнућа - образовни стандарди за крај првог циклуса образовања, 2011. Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, доступно на сајту Националног просветног савета <http://www.nps.gov.rs> (документа).
- Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника, објављен у „Службеном гласнику РС“, бр. 14/04 и 56/05, доступан на сајту МПН <http://www.mpn.gov.rs> (прописи).
- Правилник о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, „Службени гласник РС“, бр. 74/11, доступно на сајту Министарства просвете и науке, <http://www.mpn.gov.rs> (прописи).
- Приручник са самовредновање и вредновање рада школе, Министарство просвете и спорта и British Council, Београд, 2005.године, доступно на адреси <http://www.mpn.gov.rs> (документи).

Радио-телевизија Србије, Признање РТС-у за кампању „Продужи живот“, 4. децембар 2010. године, доступно на <http://www.rts.rs/page/rts/sr/javniservis.html>.

Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, Београд, април 2011. године, доступно на <http://www.nps.gov.rs> (документа).

Danijela Kovačević Mikić

DEVELOPMENT OF LINGUISTIC ABILITIES OF TEACHERS AND STUDENTS AND IMPROVEMENT OF THE TEACHING OF SERBIAN LANGUAGE (FIELD: ORAL EXPRESSION)

Summary: Legislation and national documents have created changes in obligatory, primary school education by bringing innovations in programming and realization of curriculums as well as in parameters of selfevaluation and evaluation of the work of schools. However, the teachers are still not well informed of the requests of the modern concept of obligatory education and the changes of educational paradigm. As well as that they do not get the adequate support when it comes to professional development. The traditional teaching ex cathedra is dominating the classrooms (frontal form, monologue method) without modern forms, methods, techniques and resources of work. The culture of expression of young people is becoming poorer as a result of the bad influence of media and so called public language, electronic means of communication, but also as a result of the teaching which is not innovative. The work is about: the need to develop linguistic abilities of teachers and students, to improve professional development of teachers, modernize academic programs, innovate the teaching of Serbian language and develop the standards of oral expression.

Key words: phrases: linguistic abilities, standards of education, innovation of teaching, oral expression, the influence of media and electronic communication